

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

åtminstone något på fötterna, så i vart fall i *Hafvets stjärna*: »Ack, låt mig endast kyssa få din sko».

Eva-Britta Ståhl

Gösta Oswald: *Breven till Ranveig*. Redigerade med förord och kommentarer av Torsten Ekbohm. Atlantis 1995.

En dag i slutet av femtiotalet var jag hemma hos dåvarande professorn i litteraturhistoria i Stockholm, Almqvistforskaren Henry Olsson. Ärendet var att diskutera ämne för min lic.avhandling. Det var under de år då Lawrence Durrells Alexandriakvartett kom ut och intresset för romanens formspråk stod i topp. Det ämne jag själv hade tänkt ut var en strukturanalys av *Drottningens juvelsmycke*, en möjlighet som jag såg det att kombinera kärlek till Tintomara med sträng formanalys. Men jag hade inte mer än hunnit börja lägga ut texten förrän det kom ett litet knipslugt leende från bakom lampskärmen på skrivbordet. – Men vi har ju vår moderna Almqvist – Gösta Oswald.

Bara en sten – knappast ens det – kunde ha motstått! En pensionsfärdig professor, en av De Aderton, som jämställde sin livsuppgift, 1800-talets stora och störste, med en av vår tids mer exklusiva idoler. Gösta Oswalds sista verk låg då mindre än tio år tillbaka i tiden. För en gymnasieklass som min, med poeten Rut Hillarp som svensklärare, hörde han till den moderna väckelsen, bara tio år äldre än vi själva, legendomstrålad, hemlighetsfull, oändligt lockande.

Så började mina tio år med Oswald, aldrig ångrade. Större delen av materialet kopierade jag för hand hemma i matvrån hos föräldrarna i Fredhäll, Göstas sovplats praktiskt taget fram till hans död. Hämningslöst utvecklade jag det som Olof Lagercrantz kallar »bäst i världen-syndromet». Det av Lagercrantz rekommenderade motmedlet – att samtidigt gå till de stora författarna i världslitteraturen – ingick ju i det här fallet i uppgiften själv då Gösta Oswalds beläsenhet omfattade praktiskt taget allt. Bara då och då under senare år har jag frågat mig om Henry Olsson och jag kunde ha tagit fel. För inte skulle väl vår tids Almqvist och världens bästa författare hamna så i skymundan?

Alltsedan Bonniers förlag satsade på en utgivning och utgivning av Oswald på sextiotalet har det varit märkvärdigt stilla. Inga essäer om man undantar en av mig, få referenser, tre C-uppsatser, ett lamt och minimalt utrymme i vår nyaste litteraturhistoria. *Thesaurus* och *tabula rasa* är de två poler som Ernst Robert Curtius ställer kulturarvet mellan, en livsuppehållande »skattkammare» och en lika nödvändig »glömska». I våra dagar, när hela Curtius' begrepp om en »europisk enhetskultur» börjar framstå som ett korthus, bör en tjugouårig Stockholmsgymnasist ha ännu mindre chans att överleva i korsdraget. Och ändå. När det gäller Gösta Oswald menar jag att han hör »skattkammaren» till. Inte bara är han en evigt fräsch summering av en mer eller mindre fiktiv enhetskultur, han har också hela tiden haft dörren öppen utåt – mot andra kulturer, mot utestängda klasser och grupper, mot kvinnor som det tystade könet. Rätt besedd är hela Oswalds bestående

produktion en suveränt utförd »relationsproblematik»: Petrus de Dacia och Christina av Stommeln; herr O och Hannelore; kvartetten Aran–Maan–Peter–Vanja och kvinnan Inis. Och som det senaste tillskottet *Breven till Ranveig*, Gösta Oswalds egen kärlekshistoria med den jämnåriga Norgefödda Ranveig Boleyn-Drewry.

Ranveig hade kommit till Stockholm från Norge mot slutet av kriget. Bekantskapen inleddes våren 1946, då Gösta Oswald just hade debuterat med diktsamlingen *den andaktsfulle visslaren* och i ett slag såg sig mitt uppe i den häftiga debatten om fyrtitalsmodernismen. Dagboksanteckningarna vittnar om en trög och långsam start på kärleksförhållandet. Ett jubel möter man först påsken 1947, den 6 april 1947 på Ranveigs tjugooftersdag, då Oswald blickar tillbaka på de närmaste dygnet – »Matteuspension (utan Bach), födelsedagsfirande, svarslösa nätter». Men missmod och tvivel fortsätter under 1947 – »för Ranveig och jag vi möts och skiljs» osv. (1.11.1947.)

Breven skrevs på somrar och jullov när Ranveig var borta från Stockholm. En ny svit tar vid våren 1949 när Gösta själv, på ett författarstipendium, reste till Irland och Paris, en resa som avbröts av beskedet om att Ranveig fått ett Amerikastipendium till hösten. Den sista sviten påbörjas i augusti 1949, inför utsikten om närmare ett års frånvaro. Bara några veckor därefter träffade Oswald på en diskussionsafton i Uppsala litteraturhistorikern Jörel Sahlgren. Efter några månaders inre kamp gav han Ranveig »fri». Han förlovade sig med Jörel i december 1949 och gifte sig i april året därpå.

När Ranveig gav sig av till USA hade Gösta Oswald själv hand om sina brev till henne; de gick i vissa avseenden mer eller mindre direkt in i arbetet med *Rondo* och dess tema »Saknaden». Brevet återsändes till Ranveig på hennes begäran när Gösta förlovade sig med Jörel (brev från Ranveig 1949/50). Den 26 juli 1950 omkom Gösta Oswald i en drunkningsolycka på Gotland, tjugofyra år gammal, nyss fyllda. Förutom diktsamlingen hade han då publicerat romanen *En privatmans vedermödor*, 1949 (ny utgåva 1964). I skrivbordslådan låg det egenartade prosalyriska verket *Christinalegender*, skrivet 1946 (utgivet 1963) och för händerna hade han den stora – encyklopediska – satsningen *Rondo*, ett försök »att ge ett slags kodex för det kommande decenniet, och skapa alla former nya».

Gösta Oswalds kärleksbrev till Ranveig är texter av ojämförlig lyster och intensitet. Det som ger breven deras särställning i Oswalds egen produktion är intrycket de förmedlar av improvisatorisk genialitet – orden porlar och föds fram inför åskådarens ögon, som i det sena fyrtiotalets nattliga jamsessions.* Sin egenart i förhållande till världslitteraturens kärleksbrev får de framför allt genom Oswalds ogardade självöverlämnande i förening med en blixtnabb och oändligt varierad och nyanserad iakttagelseförmåga.

Kliniskt skulle väl Oswald utan tvekan kunna kallas en borderline. Eller med Kristevas terminologi: situerad i abjektet, på gånsen mellan den tidiga symbiosen och det begynnande konstituerandet av ett eget subjekt. Sönderslitenheten hos honom handlar om ett rent fysiskt behov av närhet, förenat med en bortstötningssimpuls, ett behov av att värja sin kropp. Boendearrange-

manget hemma hos föräldrarna var både ett av ekonomiska skäl framtvingat »fängelse» och en livmoder. Själva klivenheten – och den ofrånkomliga aggressivitet den föder – kommer tydligt fram i en dagboksanteckning från 19 augusti 1947:

»och nu sitter också Mamma på tåget (till Malmö) och jag känner liten ängslan att så lämnas utan anhöriga, hur beroende man är, du som älskade ensamheten, men kanske värst därför att Ranveig är försvunnen och gud vet när hon behagar komma (---)»

Lika tydlig är Oswalds medvetenhet om sin klyvnad och dess följder. Efter den första, väl planerade och hett emotsedda, längre sammanhängande samvaron med Ranveig, i Sigtuna 3 till 9 januari 1948 (jämför *Breven* s. 100–105), skriver han i dagboken (10.1.1948): »Hon kan i kraft av sin oerhörda hängivenhet och ömhet ändå inte mycket mer än hålla mej över ytan; jag saknar sinne för lyckan, i det avgörande ögonblicket är jag impotent –».

Men mitt i allt detta finns det, som jag har utvecklat på andra håll, något märkligt upplyftande. Oswalds skrifter, inklusive kärleksbrevet, är en fortskridande läkningsprocess. »Saknadstemat» börjar hos honom långt före Ranveig och slutar inte förrän med vågen på Gotland. Det är som hade han tagit på sig att föra oss alla – tusentals år av västerländsk historia – ut ur symbiosens och abjektets mörkläggnung. Vad som lyckas för honom, i all hans bråd-mogenhet, är att kombinera självanalys med kulturinventering, dvs. skapa vad han kallar en »mytografi», en förening av mytanalys och självbiografi. Karaktären hos hans texter – vare sig de är brev eller dikt – är att vara omutliga nedstigningar både i de egna drömmarna och föreställningarna och i vårt gemensamma förlutna. Så är den »Saknad» som är *Rondos* tema lika mycket den västerländska erosmyten från Platon och framåt som den är Gösta Oswalds borderline-situering. Skapandet som det springer fram ur kärleken är lika mycket en analys av Dantes förhållande till Beatrice som av Gösta Oswalds bundenhet vid en viss Ranveig Boleyn-Drewry.

Att Gösta Oswalds kärleksbrev till Ranveig kommer ut måste alltså betraktas som en påminnelse av största vikt och en nödvändig – av nöd och behov påkallad – läkning och vitalisering av vårt kulturliv. Hur Bonniers förlag kunde underlåta att ta på sig ansvaret för utgåvan undandrar sig min fattning. Kanske är det i detta man får se den yttersta orsaken till att utgåvan har blivit så otillfredsställande, i väsentliga avseenden vanställande och bortfuskande.

Värst är det med ordningsföljden. Kronologin i breven, hittills ägda av Ranveig, har aldrig tidigare blivit helt fastställd; för min avhandling t.ex. räckte det med en mer preliminär numrering. Utgivaren av *Breven till Ranveig*, Torsten Ekbohm, uppger att han vid sitt ordnande tog hjälp av Ranveig. Men han borde ha kompletterat med andra hjälpmedel. Ett par årgångar av *Röster i radio* sätter det mesta på plats. Oswalds tide-räkning bestäms i stort sett av radiosändningarna, med särskilda hållpunkter i söndagarnas grammofonkonsert och fredagarnas midnattskonsert.

De exempel jag ger här (desamma som i min recension i BLM nr 6 1995) är valda därför att de visar hur starkt logiken i känslan påverkas. Inte mer än timmar efter avskedet från Ranveig i juni 1947 skriver Gösta. Tillståndet är akut förlamning, inledningen till en evighet av saknad. Kappan hänger ännu i tamburen, en doft av Ranveig finns kvar. Tidpunkten går att ange exakt. Det han lyssnar till strax efter klockan tio på kvällen är Bizets *Adagietto*, dvs. söndagskvällens konsert den 15 juni 1947, avslutad 22.15 med *Ouverture*, *Menuetto*, *Adagietto* och *Carillon* ur Bizets »Flickan från Arles». I Torstens Ekbohms utgåva kommer brevet att avsluta den långa sommaren, som vore det slutfanfaren före Ranveigs efterlängtrade hemkomst den 21 augusti, mer än två månader senare! (s. 88 f.)

Vanliga index är ett annat hjälpmedel. I samband med ett fördröjt besök av Ranveig samma sommar skriver Gösta ett behärskat förtvivlat brev. Som för att klamra sig fast vid ett strå av verklighet nämner han Erik Lindegrens recension av Axel Liffner i *Stockholms-Tidningen* samma dag. Alltså den 16 juli 1947. I brevutgåvan hamnar denna heroiskt turnerade smärta mitt uppe i en svit av munter förväntan inför Ranveigs ankomst (s. 46 f.).

Mest skärande – i alla avseenden – är den korta sviten »självordsbrev» i juli 1948. Någon dag i slutet av juli daterar Gösta ett brev 27/7 -47. Brevet formulerar, i ord och skrift, en total brustenhet. Ranveig har gjort slut. Dateringen ter sig som det enda tecknet på sinnesnärvare: den 27.7.1947 är nämligen datum för herr O:s svartjukumord i den pågående romanen *En privatmans vedermödor*. Torsten Ekbohm, som aldrig motiverar sin redigering, har ändrat – korrigerat – datum till den 27/7 -48 (s. 165). Förvirringen fortsätter. Ett förtrutet-skämtsamt brev från före katastrofen – »fördömda jäntunge» etc. (s. 163) – uppges i Ekbohms kommentar till breven inleda »självordskrisen». Ett förmodligen därefter skrivet brevkort – med jublande tacksamhet över ett par passfotografier av Ranveig – är av icke uppgivna skäl utelämnat ur utgåvan. Först därefter kommer i verkligheten »slaget», och den täta självordskrisen inpressad mellan två »grammofonkonserter», dvs. söndag till söndag. Före den andra grammofonkonserten har Oswald lovat att ta livet av sig.

Och här är det i själva verket lätt att följa honom. Varje dag från Ranveigs oåterkalleliga nej till nästa grammofonkonsert kommer han att skriva för att beveka henne. Dvs. onsdag (se s. 170), torsdag (se s. 166) och fredag (se s. 169). I och med att han får veta att föräldrarna är borta på lördagseftermiddagen fastställer han tidpunkt för självmordet till lördag klockan sex. Fredagen kommer därför att rymma ännu ett brev (s. 171). Oswalds sista ord till Ranveig innan han släpper på gasen i våningen är ett P.S. i detta andra brev, »fredagsbrev nr 2», där han meddelar vad han sänder henne ur sitt bibliotek som avskedsgåva. Detta P.S. är utelämnat av Torsten Ekbohm. I stället har han placerat som epilog på självordsbrevet ett citat av Birger Sjöberg, medsant i en gåva till Ranveig vid ett annat tillfälle (jfr s. 160). »Sista ordet» lämnar dock inte

Gösta Oswald till någon annan, det tar han själv. Så här slutar hans P.S.:

»den nionde musaren är den bästa, min bästa och världens oöverträffligaste: *äntligen Intet*. Hör nu plötsligt att jag blir ensam lördag middag; skickar alltså detta redan i dag, fast Du sålunda får två brev, men för att Du ska hinna ringa – före lördag klockan 6: tidpunkten för min avresa (före grammofonkonserten, som jag lovade)
farväl»

Ranveig ringde på lördagen, väl inte till Gösta men till Karl Vennberg, som hann se till att Gösta Oswald räddades.

Gösta Oswalds handskrift är i sig ett konstverk, *pränt* i den dubbla bemärkelsen av tydlighet och skönskrift. Det finns alltså inga som helst skäl till felavskrifter, ändå visar mina stickprov tre à fem sådana per brev, alla med effekt på betydelse, rytm eller akribi hos Oswald: »några korridorer är öppna redan nattetid» istället för »några korridorer är öppna även nattetid» (s. 33); » – och detta är en stor frid» istället för » – detta är en stor frid» (s. 39); »gros homme & gros femme» istället för »gros homme & grosse femme» (s. 40) osv.

Men slarv präglar också kommentarerna. Efter vilka principer sker identifieringen av personer när vi får uttytt förlagsredaktör Sonja B./ergvall/ (s. 222) men inte koreograf Birgit C./ullberg/ eller författare Rut H./illarp/ (s. 233) eller den musikaliskt och intellektuellt högt utrustade Lo (s. 226), dvs. Karin Bergqvist, senare gift Lindegren? Den på sina håll påtalade bristen på personförteckning i utgåvan är bara en konsekvens av den ofullständiga identifieringen av aktörerna. På samma sätt är det med placeringen av upplysningar. Första omnämningarna av *En privatmans vedermödor* och dess uppläggnings i två »brev» sker på s. 45. Kommentaren väntar till s. 141. På julaftonen 1948 talar Oswald om det spirande arbetet på *Rondo* (s. 178), i kommentaren förs starten till Dublin våren 1949 (s. 189) osv.

När det gäller identifiering av citat och mer eller mindre dolda litterära allusioner – Oswalds signum – är väl ett mått av subjektivitet omöjligt att undgå. I den här utgåvan lämnas man överlag i sticket. I princip redovisas i kommentarerna endast sådana citat som är öppet angivna och därtill vanligen av modernare svenskt och anglosaxiskt ursprung. Där Oswald i sin egen text smyger in citat, t.ex. av Mann (s. 113), Goethe (s. 235), Plutharkos (s. 236), Kafka (s. 262), Rilke (s. 268), eller ur sin egen produktion (s. 50 m.fl.), ges ingen signal, liksom i övrigt ett oräkneligt antal explicita citat förblir oidentifierade. De två enskilda verk som består de flesta av de dolda citaten i breven är Eliots *The Waste Land* samt Gamla testamentet.

Om någon alls blir utsatt i denna kärlekskorrespondens så är det Jörel. Relativiserande material som parallella dagböcker, icke avsända brev, ögonvittnesskildringar osv., saknas ju. Den kanske djupaste – och då menar jag djupaste – klangbotten hos Gösta Oswald var trofasthet. Ranveigs avresa till USA var egentligen en omöjlig uppgift för honom. Han tvangs att välja Jörel, men han såg sitt val som ett svek – mot Ranveig,

mot kärleken och mot trofastheten. Hans sista ord i en »Sjukjournal» förd i slitningen mellan Jörel och Ranveig är (26.11): »människans överskrift: TROHETSBRÖTTET».

Den ena sidan av det här – den mer ytliga – är att jag tycker att Ranveig Boleyn-Drewry kunde trätt fram med samma medborgerliga tydlighet som Jörel Sahlgren-Oswald, senare gift Plowman, får göra. Att hon blev Ranveig Brodd, att de släktingar som figurerar – system Doffy, svågern Erland osv. – är Dorothy och Erland Waldenström osv. Den andra sidan – i sak djupare – är att »den andra sidan» totalt sett blir så mörklagd i den här redigeringen. Att Ranveigs brev existerar – ca 72 st. i Oswalds samling på Kungliga biblioteket i Stockholm – nämns inte ens. Om tre brev från Gösta i koncept hösten 1949 skriver utgivaren: »de handlar mest om privata bekymmer, ekonomi, bostadsproblem, och har inte tagits med här». Men även *det* hör till: Ranveigs »fordrings-fullhet» som hon själv kallar det i ett brev sommaren 1948 (odat.). I samma genre utelämnas – oredovisat – tillägg i breven som handlar om Gösta Oswalds marktkjänst, den faktiskt rörande beredvillighet han visar att sköta praktiska ting åt Ranveig.

Till det som framgår av koncepten, dvs. de icke avsända breven hösten 1949, och som är av stort intresse för den komplicerade kärlekspsykologin, hör hur Oswald själv såg på situationen ögonblicken före den Uppsalaresa då bekantskapen med Jörel inleddes. Dagen innan, den 26 september, medan han själv våndas över de praktiska problem han är satt att lösa, ser han på Ranveigs läge och arbetsfördelningen dem emellan så här: »du som har en gränslös framtid, där horisonten uppvisar det fulländade äktenskapet, om jag kan lägga grunden, eller en fulländad frihet, om jag misslyckas».

Vid sidan av brister i ordningsföljd, avskrift, utformning, kommentar lider utgåvan på så sätt även av en grundläggande asymmetri i sin alltför stora tystnad kring adressaten. Allt sammantaget lever den inte upp till baksidans ord att den skulle vara Gösta Oswalds »femte bok». Tvärtom tycker jag att det vore dags att Bonniers tog sitt ansvar och gav ut en – rättvisande – version av Gösta Oswalds brev till Ranveig.

Birgitta Holm

* Iakttagelsen är Johan Svedjedals, framförd i samtal.

Karin Naumann: *Utopien von Freiheit. Die Schweiz im Spiegel schwedischer Literatur*. (Beiträge zur nordischen Philologie; Bd 23) Helbring & Lichtenhahn. Basel 1994.

Karin Naumann-Magnusson har sedan ett par decennier tillbaka varit verksam som svensk universitetslektor och kulturförmedlare i tyskspråkiga länder. Vid Universitätt Basel har hon nu ånyo tagit hand om svenskundervisningen. Hennes bok avser att vara ett bidrag till kulturutbytesprojektet »Schweden-Schweiz 1993». »Das Material und die Zusammenstellung der Zitate basieren grösstenteils auf einem Literaturseminar, gehalten an der Universität Bern im Wintersemester